

שפת אם מוקפאת שפרצה כמו לבה

הרהורים על עברית ועל ערבית

התחושה הייתה שערבית היא שפת אויב. אתה בתור אזרח יהודי מדבר בשפת אויב. לכן עם כל הרצון הטוב, תסתבר כאחר בעיני הציבור, עד שבעצמך תברח מפני השפה, כאילו ברחת מפניך. זה כמו גבר שעזב את אביו ואת אמו ודבק באשתו, נטשתי את בית אבי ואמי בבהלה, והתחנתתי עם מילים נבהלות מפני עצמן. אבל המילים דיברו עברית. כל מילה בשפתי שננעלה הייתה תרבות שלמה של קליידוסקופ של צלילים, שנקברו.

מילה ראשונה שלמדתי לקרוא בבגדאד בעברית הייתה: **חצוצרה**. לא זוכרת איך למדתי לקרוא בעברית. אבל אני זוכרת עצמי יושבת על מיטה וספר בידי. אני פותחת דף ומעבירה אצבעי על האותיות, זו אחר זו, וקוראה בקול: "חצוצרה!" במבטא בגדאדי טהור, של ילדה מכושפת מוקסמת למראה האותיות והצליל. ידעתי תפילות ופיוטים בעברית, מבלי שהבנתי את פירושם. למעשה זימרתי שפה שנחרתה בתוכי מבלי להבינה. כשהגעתי לישראל רק היה צריך להוציא מהכוח אל הפועל את השפה ששכנה במצולות ידיעותי הפסיביות. כשניגשתי לבחינת הבגרות בתנ"ך הופיעה שאלה על "אשת חיל מי ימצא". לתשובה המלאה הוענקו 25 נקודות. מספר לא מבוטל, בעל משקל משמעותי לציון הכללי. ומכיוון שלא הספקתי לעבור על כל החומר לקראת הבחינה, ניגשתי למבחן מוכנה חלקית, בלי שהספקתי לעבור על ספר משלי, קהלת, ועוד ועוד. בקיצור, על חומר רב. והנה מול עיניי "אשת חיל מי ימצא", ספר משלי. עד מה גדול היה הנס כששלפתי מזכרוני הבגדאדי את השיר כולו. ורק ברגע ענותי על השאלה, התחלתי להבינו ולתת לו פירוש, שהרי כבר הבנתי את משמעות המילים. אינסטנט על המקום.

הבנתי שיר שלם שפענח לי את צופן הנעלם מהבנתי. נראה לי אפילו ברגע זה שהעברית, כבר בבגדאד, תפסה אצלי מקום גדול במרקם הווייטי. נדונותי בזמן כלשהו להקפיא שפת לב אחת, ולהשתמש באחרת. כנראה למן ההתחלה הייתה בי שפת אם מוקפאת, שפרצה כמו לבה. זה היה בשפה העברית, וכך קרה עם השפה הערבית שלי תהליך הפוך. עם עלייתי ארצה, שפת האם הזאת הוקפאה לזמן ארוך, היא וזמירותיה.

קפא עמה הצחוק, והזמר. ההומור הנפלא והציורי. היא נשארה גנוזה בקופסת הגנונים של הלב, ובדמעות הזיכרון, המטפטף "שפה בתיבה". ואעמוד מרחוק לשמור על התיבה, פן נמות בשעות בין המצרים. פן הושלכנו ליאור ואין מושה אותנו. ורק ילדה קטנה אחת שהתפלגה להיות שומר השפה הנעולה, נצרה אותה בלבה, ודיברה בשפת האם האחרת, שהיא אחת מאבני החושן שעל חזה. בתוך דמה. בטוהר ילדותה.

לאחרונה פתאום קמה קבוצה בפייסבוק הנקראת "משמרים את השפה העיראקית". ואז פרצו נחשולי השפה כאילו פרצו את סכר הדמעות. כאילו פרצו בהיסטריה של צחוק. כאילו השפה קרמה עור וגידים ובכתה בתוכי, וצללה, ונפלה מעולפת וקמה לתחיית מתים. אני מתה מסתבר, כששפה אחת קופאת למות בעודה בחייה. בספר שלי "בכי שאין לו עיניים להיבכות", כתבת: כנתו ברייר דני, בס מא בדני מלכם, כנתו ברייר מכאן, באס מא וויאכם". הייתי בעולם אחר, אך לא בעולמכם. הייתי במקום אחר, אך לא עמכם".

פה בארץ נעשה ניסיון לכור היתוך. כור היתוך פירושו, בין היתר, שפה אחת אחידה שתמחק את יתר השפות. מחיקה פירושה שינוי מרקם בסיסי של מבנה קיים. וכאן חל מפנה דרמטי ודרסטי בתוכי כאדם. כילדה רגישה, כאזרחית, כיהודייה. זה מתחיל בעצם מיהדותי. מה שחיבר את העם לאורך כל שנות הגלות הייתה האמונה, הדת, שפת התפילה. ורוח האמונה והדת החזיקה את העם. ידעתי עברית בתת-ההכרה, טרם השתמשתי בה. היא נרדמה בתוך כל היהודים עד שעורר אותה אליעזר בן יהודה. שפה עברית מתנערת מתרדמתה ופוסעת בטוחות בארצה.

יש מולדת ושפה שתאחד את כל הגלויות. כל הכוונות טהורות להוביל את העם לאחדות לאומית דרך השפה. ומכיוון שעליתי מעיראק, ארץ אסלאמית, שפת האם שלי, הערבית, שהיא גם השפה המדוברת בפי הערבים, הפכה לשפה מוקצה. בעיניי, ובעיני האזרחים שדבקו ביהדותם, בחזון הארץ, ובניסיון לבנות ולהיבנות בה, השפה יצרה הרגשת אי-נוחות. ואף על פי שהייתה שפה ערבית-יהודית, שהיא סינונימית ליידיש-גרמנית, התחושה הייתה שערבית היא שפת אויב. אתה בתור אזרח יהודי מדבר בשפת אויב. לכן עם כל הרצון הטוב, תסתבר כאחר בעיני הציבור, עד שבצמח תברח מפני השפה, כאילו ברחת מפניך. זה כמו גבר שעזב את אביו ואת אמו ודבק באשתו, נטשתי את בית אבי ואמי בבהלה, והתחתנתי עם מילים נבהלות מפני עצמן. אבל המילים דיברו עברית. לא יכלו לצאת לי מהמילים פיליטונים. צחוקים. דברי נימוס, קללות עסיסיות. כל מילה בשפתי שנעלה הייתה תרבות שלמה של קליידוסקופ של צלילים, שנקברו. כשאני כותבת ל"משמרים" את השפה העיראקית באותיות עבריות, אבל בשפה היהודית הבגדאדית, יוצאים ממני אופנים אחרים של ביטוי. אנחנו לא מפסיקים לצחוק בהיסטריה.

הם תמהים בדיוק כמוני, מאין נובע אוצר המילים הזה שנדמה שמזמן מת יחד אתי. פתאום נובעים לי כל מיני סיפורים שאמי סיפרה באוזניי. אגדות על נסיכים וארמונות, שדים ורוחות, מנהגים של בני העדה. ואז קורה דבר מה כמו איזה בקע סורי-אפריקני, שלא מתאחה. משהו רעוע ביסודות של הרגש. משהו בוכה בי כל הזמן. לא מפסיק לבכות חרישית בלי הגה, כי אני בתוך הבקע. לא יכולה להפריד בין השפות, ולא יכולה לחבר את זהותי. אני בעיני האנשים ובעיני דוברת סמויה של מצב סמוי ואיש סמוי שנמצא בעיניים, אבל איני נמצאת.